

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2023, 10 (2), 529-550

BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN AFFETME EĞİLİMİNİN İNCELENMESİ
Investigation on Forgiveness Tendency in Terms of Some Variables

Abdullah DAĞCI

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, adagci@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1540-1256.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	20.09.2023
Kabul Tarihi / Accepted:	07.12.2023
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2023
Cilt / Volume:	10
Sayı / Issue:	2
Sayfa/ Pages:	529-550

Atıf / Cite as: Dağcı, Abdullah. "Bazı Değişkenler Açısından Affetme Eğiliminin İncelenmesi" (Investigation on Forgiveness Tendency in Terms of Some Variables"). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/2 (2023), 529-550. Doi: 10.17859/pauifd.1363674.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 10 (2) 2023: 529-550
BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN AFFETME EĞİLİMİNİN İNCELENMESİ*

Abdullah DAĞCI**

Öz

Araştırmanın amacı, affetme eğilimini bazı değişkenler (cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik durum, öğrenim görülen fakülte, öznel dindarlık algısı, aile dindarlık algısı, dini inancının hayatına etkisi, beş vakit namaz kılma sıklığı ve toplumun affetme eğilimi algısı) açısından incelemektir. 453 katılımcıdan “affedicilik ölçeği” ile veriler toplanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre bütün değişkenler açısından grupların affetme puanlarının farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre erkekler, kadınlardan daha affedicidir ve affetme eğilimi en yüksek olan yaş grubu “24 yaş ve üstü” olan gruptur. Sosyo-ekonomik olarak kendilerini yüksek düzeyde algılayanların affetme eğilimi en yüksektir. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin affetme eğilimleri, diğer fakültelerdeki öğrencilere göre daha düşüktür. Kendisini orta düzeyde dindar olarak algılayanlar, diğerlerine göre daha affedicidir. Ailesini orta düzeyde dindar algılayanlar, diğerlerine göre daha affedicidir. Dini inancının hayatına etkisinin düşük olduğunu belirtenler, diğerlerine göre daha az affedicidir. Beş vakit namazını “genellikle” kıldığını belirtenlerin affetme eğilimi, diğerlerine göre daha yüksektir. Toplumun affediciliğini orta düzeyde algılayanların affetme eğilimi, diğerlerine göre en yüksektir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Affetme, Dindarlık, Beş Vakit Namaz, Toplumun Affetme Eğilimi.

Investigation on Forgiveness Tendency in Terms of Some Variables

Abstract

The aim of the study is to examine the forgiveness tendency in terms of some variables (gender, age, socio-economic status, faculty, perception of subjective religiosity, perception of family religiosity, religious belief's effect on life, frequency of performing five-time prayers and the perception of society's tendency to forgive). Data was collected from 453 participants with the “forgiveness scale”. According to the results of the research, it was determined that the forgiveness scores of all groups differed in terms of all variables. Males are more forgiving than females, and the age group with the highest tendency to forgive is “24 years and above” group. Those who perceive themselves to be at a high socio-economic level have the highest tendency to forgive. Theology faculty students' tendency to forgive is lower than students in other faculties. Those who perceive themselves as moderately religious are more forgiving than others, and those who perceive their families as moderately religious are more forgiving than others. Those who state that their religious belief has a low impact on their lives are less forgiving than others. Those who say that they ‘usually’ perform the five-time prayers have a higher tendency to forgive than others. Those who perceive society's forgiveness at a medium level have the highest tendency to forgive.

Keywords: Psychology of Religion, Forgiving, Religiosity, Five-time Prayers, Tendency of Society to Forgive.

* Bu araştırma için T.C. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 22.09.2023 tarihli toplantısında karar 2023/236 ve 150769 sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, adagci@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1540-1256.

Structured Abstract

A tendency towards positive attitudes and behaviors among individuals affects the healthy progress of social relationships. Our reactions to the wrongs done to us determine the quality of these relationships. If one acts under the guidance of emotions such as anger, rage, grudge, hatred, and aggression, both the individual and the person who is exposed to behaviors motivated by such emotions will emerge from this process as harmful in the long term. However, if tendencies such as compassion, tolerance, empathy, and compassion are at the forefront, the process that leads to hostility between individuals can be coped with more easily. For this reason, forgiveness -having different dimensions in terms of emotion, thought and behavior- repairs broken social ties and helps create a society where healthier individuals live.

Forgiveness is discussed from different dimensions. However, it is seen that studies mainly focus on the three dimensions: self-forgiveness, forgiveness of others, and forgiveness of the situation. Forgiving yourself; It is associated with the individual's abandonment of negative thoughts about himself after he realizes and accepts his own mistakes after the erroneous attitudes and behaviors exhibited, and thus the person's subjective well-being level increases. Forgiving others; It is related to the fact that people who exhibit wrong behaviors stop punishing them by the individuals who are exposed to these wrong behaviors. Forgiving situation; It is evaluated within the scope of the individual forgiving events such as floods, earthquakes and epidemics that occur beyond his control.

It can be said that the forgiveness process first begins in thought, then leads to emotional change and finally turns into behavior. For this reason, all elements in the emotion-thought-behavior relationships affect forgiveness. Forgiveness -also considered a skill- can be thought of as a complex process that has dimensions related to the individual not only to the others but also to himself. There are studies on the subject that reveal various attempts to define forgiveness. Within the scope of this study, the operational definition of the concept of forgiveness is given as "forgiving someone who made a mistake by giving up punishing them, reflecting what they forgive with their attitudes and behaviors, and approving it wholeheartedly".

The purpose of this research is to examine tendency to forgive by various variables (gender, age, socio-economic status, faculty, perception of subjective religiosity, perception of family religiosity, the impact of religious belief on their lives, frequency of five-time prayers, perception of society to forgive). The data in this study, in which the descriptive research method was adopted, was obtained from 453 students studying at various higher education institutions. According to the normality test, the research data were normally distributed. Accordingly, independent samples t-test and ANOVA test were used. The results obtained in the research are as follows:

-Significant differences were found in forgiveness scores in terms of gender. Accordingly, males' tendency to forgive is higher than females'.

-Significant differences were found in forgiveness scores in terms of age. Accordingly, it was determined that the '24 years and above' group was the most forgiving and the '20 years old' group was the least forgiving. Additionally, in general, it has been observed that the tendency to forgive increases as age increases.

-Significant differences were found in forgiveness scores in terms of socio-economic status. Accordingly, the group with a 'high' socio-economic status is more forgiving than other groups. Additionally, it has been observed that as the socio-economic level increases, the tendency to forgive also increases.

-Significant differences were found in forgiveness scores according to the faculty of study. Accordingly, students of other faculties are more forgiving than students of the faculty of theology.

-Differences were found in forgiveness scores in terms of perception of subjective religiosity. Accordingly, the group that perceives themselves as 'medium' religious has the highest forgiveness, while the group that perceives themselves as 'low' has the lowest forgiveness.

-Differences were found in forgiveness scores in terms of perception of family religiosity. Accordingly, the group that perceives themselves as 'medium' religious has the highest forgiveness, while the group that perceives themselves as 'low' religious has the lowest forgiveness.

-Differences were found in forgiveness scores in terms of the impact of religious belief on their lives. Accordingly, those who state that their religious belief has a 'low' impact on their lives are the least forgiving. In addition, no data could be obtained indicating that the tendency to forgive increases or decreases as the impact of religious belief on their life increases.

- Differences were found in forgiveness scores in terms of the frequency of five-time prayer. Accordingly, those who 'usually' perform the five daily prayers is more forgiving than those who say 'never', 'very rarely' and 'sometimes'. In addition, those who perform their prayers 'usually' are the most forgiving, while those who perform their prayers 'very rarely' are the least forgiving.

- Differences were found in forgiveness scores in terms of perception society to forgive. Accordingly, those saying the society is 'low' level of forgiving are the most forgiving, while those saying the society is 'high' level of forgiving are the least forgiving. In addition, as the level of perception society to forgive increases, the individual's forgiveness decreases.

GİRİŞ

Bireyler arasında olumlu tutum ve davranışlara eğilimin olması, sosyal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde ilerlemesine etki eder. Yapılan yanlışlara yönelik verilen tepkiler, bu ilişkilerin niteliğini belirler. Kızgınlık, öfke, kin, nefret, saldırganlık gibi duyguların güdümünde hareket edilirse sadece bireyin kendisi değil aynı zamanda bu tür duyguların motive ettiği davranışlara maruz kalan kişi de bu süreçten uzun dönemde zararlı olarak çıkar. Oysa şefkat, hoşgörü, empati, merhamet gibi eğilimler ön planda olursa, kişilerarasında yaşanan husumete götürücü süreç ile daha kolay başa çıkılabilir. Bu nedenle duygu, düşünce ve davranış olarak farklı boyutları olan affetme, kopan sosyal bağları onarır ve daha sağlıklı bireylerin yaşadığı bir toplum oluşmasına yardımcı olur.

Affetme farklı boyutlardan ele alınmaktadır. Bununla birlikte yapılan çalışmalarda temelde üç boyut üzerinde fazlaca durulduğu görülür: Kendini affetme, başkalarını affetme, durumu affetme.¹ *Kendini affetme*; sergilenen hatalı tutum ve

¹ Bkz. Esra Asıcı, *Öğretmen Adaylarının Affetme Özelliklerinin Öz-Duyarlık ve Benlik Saygısı Açısından İncelenmesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Aslı Bugay - Ayhan Demir, "A Turkish Version Of Heartland Forgiveness Scale", *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 5 (2010), 1927-1931; Berna Güloğlu - Özlem Kararımak - Ekin Emiral, "Çocukluk Çağı Travmalarının Tinsellik ve Affetme Üzerindeki Rolü", *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 17/4 (2016), 309-316; Seydi Ahmet Satıcı, *Üniversite Öğrencilerinin Affetme, İntikam, Sosyal Bağlılık ve Öznel İyi Oluşları: Farklı Yapısal Modellerin Denenmesi Üzerine Bir Araştırma* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Mine Sayın, *Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayış, Kendini Affetme ve Başa Çıkma Stratejileri*

davranışların ardından, bireyin bu kendi hatalarını fark etmesi ve kabul etmesinden sonra kendine ilişkin olumsuz düşüncelerini terk etmesi ve böylece kişinin subjektif iyi oluş düzeyinin yükselmesi ile ilişkilidir. *Başkalarını affetme*; yanlış davranışlar sergileyen insanların, bu yanlış davranışlara maruz kalan bireyler tarafından cezalandırmaktan vazgeçilmesi ile bağlantılıdır. *Durumu affetme* ise bireyin kendi kontrolü dışında gerçekleşen seller, depremler, salgın hastalıklar gibi olayları affetmesi kapsamında değerlendirilir.

Affetme sürecinin ilk olarak düşüncede başladığı, ardından duygusal değişime yol açtığı ve sonunda davranışa dönüştüğü söylenebilir. Bu nedenle duygu-düşünce-davranış ilişkisindeki bütün unsurlar, affetmeyi etkiler. Bir yetenek olarak da kabul edilen affetme, bireyin sadece karşısındakiyle değil aynı zamanda kendisiyle de ilişkili boyutları olan kompleks bir süreç olarak düşünülebilir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, affetmeyi tanımlamaya yönelik çeşitli girişimlerin olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur.² Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, onların affetme eğilimlerini bazı değişkenler açısından incelemektir. Buna göre araştırma kapsamında affetme kavramının operasyonel tanımı "*Hata yapan birini cezalandırmaktan vazgeçerek onu bağışlama, bağışladığını tutum ve davranışlarıyla yansıtma ve kalpten onaylama yönelimi*" şeklinde yapılmıştır.

Arasındaki İlişkiler Örüntüsü: Bir Yol Analizi Çalışması (İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Esin Sezgin-Filiz Yağcı-Duygu A. Doğan, "Üniversite Öğrencilerinin Empati Becerileri, Affetme Eğilimleri ve Aile Bütünlük Duygusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Toplum ve Sosyal Hizmet* 32/4 (2021), 1305-1324; Hatice V. Yıldız, *Genç Yetişkinlerde Kişilerarası İlişkiler İle Bilişsel Çarpıtmalar Arasında Affetmenin Aracı Rolü* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

² Bkz. Ümit Bayın, *Ergenlerde Affetme ve Algılanan Sosyal Destek* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 14; Abdullah Dağcı, *Huzurevi Yaşlılarının Manevi Gereksinimlerinin Belirlenmesi ve Değer Odaklı Manevi Bakım Programının Umut, Psikolojik İyi Oluş ve Tanrı Algısı Düzeyleri Üzerindeki Etkililiğinin Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 192; Tuncay Oral, *Üniversite Öğrencilerinin Affetme Düzeylerinin Öz-Anlayış, Kişilerarası Hataya İlişkin Ruminasyon ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 12; Mehmet Çınar, "Maneviyat ile Saldırganlık Arasındaki İlişkide Merhamet ve Affediciliğin Aracı Rolü", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* /58 (2022), 105-115; Meryem Şahin, *Affedicilik İle Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 10; Hatice Tura, *Dindarlık, Affetme ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 23; Asiye Yıldırım, *Bağlanma Stilleri İle Bağışlama Arasındaki İlişkide Sorumluluk Yüklemelerinin Aracı Rolü* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 19; Yıldız, *Genç Yetişkinlerde Kişilerarası İlişkiler*, 39.

1. YÖNTEM

Türkiye’de farklı yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören 453 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bu çalışma betimsel bir çalışmadır. Örneklemin 303’ü (%66,9) kadın ve 150’si (%33,1) erkek iken 120’si (%26,5) İlahiyat Fakültesinde (İslamî İlimler Fakültesi dâhil) ve 333’ü (%73,5) ise diğer fakültelerde öğrenim görmektedir. Sosyo-ekonomik durum bakımından ise 29 (%6,4) kişi düşük, 344 (%53,2) kişi orta, 183 (40,4) kişi ise yüksek düzeydedir. Anne-baba ailevi durum bakımından 379’unun (%83,7) anne-babası birlikte yaşıyorken, 48’inin (%11,3) anne-babası boşanmış ve 23’ünün (%5,0) anne-babasından biri ya da her ikisi vefat etmiştir.

Verileri elde etme aşamasında Sarıçam ve Akın³ tarafından Türkçe’ye uyarlanarak geçerlik ve güvenilirliğinin üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirildiği *Affedicilik Ölçeği* kullanılmıştır. 10 maddeden ve tek boyuttan oluşan bu ölçek; her bir ifade için “Hiç katılmıyorum” ile “Tamamen katılıyorum” arasında değişen 5’li likert tipindedir. Ölçekte 5 madde (1., 3., 6., 7., 8.) ters kodlanmaktadır. Alınabilecek en düşük puan 10 ve en yüksek puan ise 50’dir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması affedicilik eğiliminin yüksekliğine işaret eder. Ölçek uyarlama aşamasında Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ,67 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach’s Alpha değeri ,795 bulunmuş ve bu değer ,60 ile ,80 arasında olması nedeniyle araştırma verilerinin “oldukça güvenilir” seviyede olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın hipotezleri şunlardır:

Hipotez 1) Affetme eğilimi cinsiyet açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 2) Affetme eğilimi yaş açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 3) Affetme eğilimi sosyo-ekonomik durum açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 4) Affetme eğilimi öğrenim görülen fakülte açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 5) Affetme eğilimi öznel dindarlık algısı açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 6) Affetme eğilimi aile dindarlık algısı açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 7) Affetme eğilimi dini inancının hayatına etkisi açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 8) Affetme eğilimi beş vakit namaz kılma sıklığı açısından farklılaşmaktadır.

Hipotez 9) Affetme eğilimi toplumun affedicilik algısı açısından farklılaşmaktadır.

³ Hakan Sarıçam – Ahmet Akın, “Affedicilik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *HAYEF Journal of Education* 10/1 (2013), 37-46.

2. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmada yararlanılan affetme ölçeği aracılığıyla elde edilen veriler, SPSS programıyla analize tabi tutulmuştur. Gerçekleştirilen normallik analizine göre çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri +1 ile -1 arasında olduğu için veriler normal dağılmıştır. Verileri değerlendirme aşamasında ikili gruplara sahip değişkenler için bağımsız örneklem t-testi ve ikiden fazla gruba ait değişkenler için ANOVA testi kullanılmıştır.

2.1. Cinsiyet değişkeni açısından affetme eğilimi

Tablo 1: Cinsiyet değişkenine göre affedicilik ölçeği bağımsız örneklem t-testi sonuçları ve puan ortalamaları

Değişken	N	Puan Ort.	sd	t	p	
Cinsiyet	Kadın	303	32,65	7,29	4,149	,000*
	Erkek	150	35,53	6,78		

* p<,05

Tablo 1'e göre araştırmada cinsiyet açısından grupların ortalamaları arasında anlamlı farklılaşmaya ulaşılmıştır ($t=4,149$; $p<,05$). (*Hipotez 1 doğrulanmıştır*). Buna göre erkeklerin affetme düzeyi (ort.: 35,53) kadınların düzeyinden (ort.: 32,65) daha yüksektir. Dolayısıyla araştırma kapsamında, erkeklerin kadınlardan daha çok affedici olduğu tespit edilmiştir.

Affetme eğiliminin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili çok sayıda araştırma sonucuna ulaşılmıştır. Ayten ve Ferhan'ın⁴ Türk ve Ürdünlü üniversite öğrencileri üzerinde affetme, dindarlık ve hayat memnuniyeti konusunda yaptığı araştırmada affetme puanlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılığa ulaşılamazken, kadınların affedicilik eğilimlerinin erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yıldırım'ın⁵ bağlanma stilleri, bağışlama ve sorumluluk konularıyla ilgili yaptığı çalışmada cinsiyet açısından farklılıklara ulaşılamamıştır. Alpay'ın⁶ yakın ilişkilerde bağlanma ile ilişkili yaptığı çalışmada, bağışlama açısından cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır. Lawler-Row ve diğerlerinin⁷ kişilerarası çatışmalara yanıt vermede affediciliğin kardiyovasküler ile ilişkileri konusunda yaptığı çalışmada

⁴ Ali Ayten - Hamza Ferhan, "Forgiveness, Religiousness, and Life Satisfaction: An Empirical Study on Turkish and Jordanian University Students", *Spiritual Psychology and Counseling*, 1/1 (2016), 79-84.

⁵ Yıldırım, *Bağlanma Stilleri ile Bağışlama*, 54.

⁶ Aslı Alpay, *Yakın İlişkilerde Bağışlama: Bağışlamanın; Bağlanma, Benlik Saygısı, Empati ve Kıskançlık Değişkenleri Yönünden İncelenmesi* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 65.

⁷ Kathleen A. Lawler-Row - Jarred W. Younger - Rachel L. Piferi et al., "A Change of Heart: Cardiovascular Correlates of Forgiveness in Response to Interpersonal Conflict", *Journal of behavioral medicine* 26 (2003), 373-393.

cinsiyet açısından farklılıklar ortaya çıkmamıştır. Thompson ve diğerlerinin⁸ kendini affetme, diğerlerini affetme ve durumu affetme ile ilişki yaptığı çalışmada cinsiyet açısından farklılıklar elde edilememiştir. Batık ve diğerlerinin⁹ üniversite öğrencilerinde subjektif mutluluk ve affetme ilişkisini araştırdığı çalışmada, cinsiyet açısından affetme düzeylerinde farklılaşmalara ulaşılamamıştır. Ayrıca Rijavec ve diğerlerinin¹⁰ affedicilik ile depresyon/mutluluk arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık elde edilmemekle birlikte erkeklerin kadınlardan intikam almaya daha fazla eğilimli olduğu tespit edilmiştir. Şahin'in¹¹ çalışmasında da anlamlı farklılıklara ulaşılamamakla birlikte kadınların affediciliğinin erkeklerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmışken Korkmaz'ın¹² araştırmasında ise anlamlı farklılıklara ulaşılamamakla birlikte erkeklerin affediciliğinin kadınlardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Oral'in¹³ çalışmasında kendini affetme ve başkalarını affetme arasında farklılaşma yok iken, erkeklerin kadınlardan daha yüksek düzeyde affedici olduğu tespit edilmiştir.

Maltby ve diğerlerinin¹⁴ affedicilik ile kişilik, sosyal çekicilik ve genel sağlık arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, affedicilik bakımından cinsiyetler açısından farklılıklara ulaşılmıştır. Küçüker'in¹⁵ çalışmasında cinsiyet açısından affetme eğiliminde anlamlı farklılıklar elde edilmiş ve kadınların erkeklerden daha affedici olduğu tespit edilmiştir. Holbrook ve diğerleri¹⁶ intikam alma konusunda yaptığı çalışmada erkeklerin, kadınlardan daha fazla intikam almaya eğilimli olduğuna ulaşmış ve kadınların affediciliğinin erkeklerden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Lawler-Row ve Piferi¹⁷ affedici kişilik üzerine yaptığı çalışmada

-
- ⁸ Laura Yamhure Thompson - Charles R. Snyder - Lesa Hoffman et al. "Dispositional Forgiveness of Self, Others, and Situations". *Journal of Personality* 73/2 (2005), 313-360.
- ⁹ Meryem V. Batık, - Tuğba Y. Bingöl - Aynur F. Kodaz - Rumeysa Hoşoğlu, "Forgiveness and Subjective Happiness of University Students", *International Journal of Higher Education* 6/6 (2017), 155.
- ¹⁰ Majda Rijavec - Landa Jurčec - Ivana Mijočević, "Gender Differences in the Relationship Between Forgiveness and Depression/Happiness", *Psihologijske Teme* 19/1 (2010), 194.
- ¹¹ Meryem Şahin, *Affedicilik ile Psikolojik İyi Olma*, 61.
- ¹² Sezai Korkmaz, "Ölçülülük ve Aşkılık Erdemi: Affetme, Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 20/1 (2020), 245.
- ¹³ Oral, "Üniversite Öğrencilerinin Affetme Düzeyleri", 83.
- ¹⁴ John Maltby - Ann Macaskill - Liza Day, "Failure to Forgive Self and Others: A Replication and Extension of The Relationship Between Forgiveness, Personality, Social Desirability and General Health", *Personality and Individual Differences* 30/5 (2001), 881-885.
- ¹⁵ Deniz Küçüker, *Affetme, Affetmeme, Bilişsel Esneklik, Duygu Düzenleme ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi* (Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 47.
- ¹⁶ Mark I. Holbrook - Melinda H. White - Michelle J. Hutt, "The Vengeance Scale: Comparison of Groups and an Assessment of External Validity", *Psychological Reports* 77/1, (1995), 224-226.
- ¹⁷ Kathleen A. Lawler-Row - Rachel L. Piferi, "The Forgiving Personality: Describing A Life Well Lived?" *Personality and Individual Differences* 41/6 (2006), 1009-1020.

kadınların erkeklerden daha affedici olduğunu tespit etmiştir. Canatan ve diğerlerinin¹⁸ affediciliğin yaşamda anlam üzerinde etkisinin olup olmadığını incelediği araştırmada, kadınların erkeklerden daha affedici olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla literatür incelendiğinde affetme eğilimi, cinsiyete göre bazı çalışmalarda farklılaşmış, bazı araştırmalarda ise farklılaşmamıştır. Kadınlar ile erkeklerin affedicilik puanlarına bakıldığında ise genel olarak kadınların erkeklerden daha affedici bir eğilime sahip oldukları söylenebilir. Fakat üniversite öğrencilerinin affetme eğilimleri konusunda yapılan bu çalışmada, genel literatürden farklı olarak, cinsiyet açısından anlamlı düzeyde farklılıklara ulaşılmış ve erkeklerin affetme eğilimlerinin kadınlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

2.2. Yaş değişkeni açısından affetme eğilimi

Tablo 2: Yaş değişkenine göre affedicilik ölçeği ANOVA testi sonuçları ve puan ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Yaş	Gruplararası	1876,753	5	375,351	7,663	,000*
	Gruplarıçi	21895,517	447	48,983		
	Toplam	23772,269	452			
						* p<,05
				N	Ortalama	
Yaş		19 yaş ve altı	42	31,11		
		20 yaş	65	30,63		
		21 yaş	95	32,90		
		22 yaş	83	34,92		
		23 yaş	74	33,24		
		24 yaş ve üzeri	94	36,59		

Tablo 2'ye göre yaş açısından gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (F=7,663; p<,05). (*Hipotez 2 doğrulanmıştır*). Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Post-Hoc testlerinden Bonferroni testi uygulanmıştır. Testin sonuçlarına göre "24 yaş ve üzeri" grubunun ortalaması, "19 yaş ve altı", "21 yaş" ve "22 yaş" gruplarının ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır. Bunun yanında "22 yaş" grubunun ortalaması da "20 yaş" grubunun ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır. Diğer yandan "24 yaş ve üzeri" grubu (ort.: 36,59) en yüksek ve "20 yaş" grubu ise en düşük ortalamaya (ort.: 30,63) sahiptir. Ayrıca 20 yaşından itibaren, hafif dalgalanmalar olmakla birlikte, yaş arttıkça affetme eğilimlerinin de arttığı ifade edilebilir. Dolayısıyla araştırmada yaş açısından affedicilik puanlarında anlamlı düzeyde bir farklılığa ulaşılmış ve "24 yaş ve üzeri" grubunun en yüksek ve "20 yaş" grubunun ise en düşük puana sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yaş arttıkça affetme eğiliminin de genel olarak arttığı ifade edilebilir.

Alanyazında affetme eğiliminin yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili

¹⁸ Ayşe Canatan - Hakan Sarıçam - Baykal Biçer, "Affediciliğin Yaşamda Anlam Üzerindeki Etkisi", *Felsefe, Eğitim ve Bilim Tarihi Sempozyumu* (12-14 Kasım 2015, Muğla).

sınırlı sayıda araştırma sonucuna ulaşılmıştır. Toussaint ve diğerlerinin¹⁹ affetme ve sağlık arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada orta yaştakilerin ve yaşlıların, gençlerden daha affedici olduğuna ulaşılmıştır. Girard ve Mullet'in²⁰ ergenler, gençler, orta yaşlılar ve yaşlılarda affetme ile ilgili yaptığı araştırmada yaşlıların, gençlerden daha çok affedici olduğu tespit edilmiştir. Walker ve Gorsuch'un²¹ kişilik modeli bağlamında affediciliği incelediği çalışmada yaşlıların affetme eğiliminin gençlerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Canatan ve diğerlerinin²² affediciliğin yaşamda anlam üzerinde etkisini araştırdığı çalışmasında yaşlıların, gençlere göre daha affedici olduğu tespit edilmiştir. Rijavec ve diğerlerinin²³ affedicilik ile depresyon/mutluluk arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, affedicilik ile yakından ilişkili olan intikam alma konusunda yaş açısından anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Diğer yandan Ayten ve Tura'nın²⁴ affetme, dindarlık ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada yaş arttıkça affetme eğiliminin de arttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla literatür incelendiğinde affetme eğilimi, yaşa göre çoğu çalışmada farklılaşmışken birkaç araştırmada ise farklılaşmamıştır. Farklılaşan çalışmalarda yaşlıların gençlerden daha affedici bir eğilime sahip olduğu tespit edilmiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmanın sonuçları, affetme eğilimini yaş değişkeni açısından inceleyen araştırmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada literatürle benzer olarak, yaş açısından anlamlı bir farklılığa ulaşılmış ve yaş arttıkça affetme eğiliminin de genel olarak arttığı tespit edilmiştir.

2.3. Sosyo-ekonomik durum değişkeni açısından affetme eğilimi

Tablo 3: Sosyo-ekonomik durum değişkenine göre affedicilik ölçeği ANOVA testi sonuçları ve puan ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Sosyo-ekonomik durum	Gruplararası	2689,791	2	1344,895	28,706	,000*
	Gruplarıçi	21082,479	450	46,850		
	Toplam	23772,269	452			
						* p<,05
				N	Ortalama	
Sosyo-ekonomik durum	Düşük			29	29,37	
	Orta			241	31,93	
	Yüksek			183	36,46	

Tablo 3'e göre sosyo-ekonomik durum açısından gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (F=28,706; p<,05). (Hipotez 3 doğrulanmıştır).

¹⁹ Loren L. Toussaint et al., "Forgiveness and Health: Age Differences in a US Probability Sample", *Journal of Adult Development* 8 (2001), 249-257.

²⁰ Michèle Girard – Etienne Mullet. "Forgiveness in Adolescents, Young, Middle-Aged, and Older Adults", *Journal of Adult Development*, 4 (1997), 209-220.

²¹ Donald F. Walker – Richard L. Gorsuch, "Forgiveness within The Big Five Personality Model", *Personality and Individual Differences* 32/7 (2002), 1127-1137.

²² Canatan vd., "Affediciliğin Yaşamda Anlam Üzerindeki Etkisi".

²³ Rijavec et al., "Gender Differences in The Relationship Between Forgiveness and Depression/Happiness", 195.

²⁴ Ali Ayten - Hatice Tura, "Affetme ve Dindarlık, Hayat Memnuniyetini Nasıl Destekler?", *İslami İlimler Dergisi* 12/3 (2017), 27.

Gerçekleştirilen Bonferroni testine göre sosyo-ekonomik düzeyi 'yüksek' olan grubun affedicilik ortalamaları hem 'düşük' sosyo-ekonomik düzeye sahip olanların ortalamalarından hem de 'orta' sosyo-ekonomik düzeye sahip olanların ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Diğer yandan en yüksek puana 'yüksek' grubun (ort.: 36,46) ve en düşük puana ise 'düşük' grubun (ort.: 29,37) sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca sosyo-ekonomik düzey arttıkça affetme eğiliminin de arttığı tespit edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin affediciliğiyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında farklı sonuçlara ulaşıldığı görülür. İşcan'ın²⁵ psikolojik iyi oluş, affedicilik ve dini başa çıkma konusunda yaptığı araştırmada sosyo-ekonomik düzey ile affedicilik arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmış, sosyo-ekonomik düzey açısından en yüksek olan grubun affetme eğilimlerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu ortaya çıkmış ve sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe affetme eğiliminin arttığı tespit edilmiştir. Asıcı'nın²⁶ üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında, sosyo-ekonomik duruma göre başkalarını affetme eğiliminin farklılaştığına ve kendisini 'orta' düzeyde algılayanların 'düşük' ve 'yüksek' düzeyde algılayanlardan daha çok affedici olduğuna ulaşılmıştır. Küçükler'in²⁷ çalışmasında sosyo-ekonomik durum açısından affetme puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamakla birlikte, 'orta' gelir grubundakilerin affetme eğiliminin 'alt' ve 'üst' gelir grubunda olanlardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Şahin'in²⁸ araştırmasında da anlamlı farklılıklara ulaşılamamakla birlikte 'iyi' düzeyde sosyo-ekonomik duruma sahip olanların 'yetersiz' ve 'orta' olan gruptan daha affedici olduğu tespit edilmiştir. Sayın'ın²⁹ araştırmasında sosyo-ekonomik durum bakımından kendini affetme düzeylerinde anlamlı farklılıklar bulunmamakla birlikte 'orta' düzeydekilerin 'düşük' ve 'yüksek' olan gruplardan kendini daha affedici olduğu ortaya çıkmıştır. Şentepe'nin³⁰ araştırmasında gelir durumu açısından kendini affetme, durumu affetme ve toplam affetme açısından affedicilik puanlarında farklılaşmalar elde edilememişken gelir durumu ile başkalarını affetme arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bunun yanında 'düşük' düzeyde gelire sahip olanların başkalarını affetme eğilimleri 'orta' ve 'iyi' olan gruptan daha fazla olduğu, gelir durumu arttıkça başkalarını affetme eğiliminin arttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin affediciliğiyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında bir kısmında anlamlı farklılaşmalar elde edilirken bir kısmında ise farklılaşmaya ulaşılamadığı görülür. Üniversite öğrencilerinin affetme eğiliminin konu edinildiği bu çalışmada ise sosyo-ekonomik

²⁵ Hilal İşcan, *Psikolojik İyi Oluş Özelliklerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dini Başa Çıkma İlişkisi* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 87.

²⁶ Asıcı, "Yakın İlişkilerde Bağışlama", 146.

²⁷ Küçükler, "Affetme, Affetmeme", 50.

²⁸ Şahin, "Affedicilik ile Psikolojik İyi Olma", 63.

²⁹ Sayın, "Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayış", 75.

³⁰ Ayşe Şentepe, *Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 139.

durum açısından affedicilik ölçeği puanlarında farklılaşmalara ulaşılmış ve sosyo-ekonomik düzey arttıkça affetme eğiliminin de arttığı tespit edilmiştir.

2.4. Öğrenim görülen fakülte değişkeni açısından affetme eğilimi

Tablo 4: Öğrenim görülen fakülte değişkenine göre affedicilik ölçeği bağımsız örneklem t-testi sonuçları ve puan ortalamaları

Değişken	N	Puan ort.	sd	t	p	
Öğrenim gördüğü fakülte	İlahiyat fakültesi	120	31,49	6,3	3,777	,000*
	Diğer fakülteler	333	34,36	7,4		

* p<,05

Tablo 4'e göre öğrenim görülen fakülte değişkeni açısından, grupların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşmaya ulaşılmıştır ($t=3,777$; $p<,05$). (*Hipotez 4 doğrulanmıştır*). Buna göre diğer fakültelerin çeşitli bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin affetme eğiliminin (ort.: 34,36) İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin affetme eğiliminden (ort.: 31,49) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında konuyla ilgili sınırlı sayıda araştırmaya ulaşılmıştır. Küçüker'in³¹ çalışmasında fakülteye göre affetme eğiliminde herhangi bir farklılığa ulaşılmamakla birlikte, Eğitim Fakültesi öğrencilerinin affetme eğiliminin diğer fakültelerden düşük olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında fakülte değişkeni açısından affediciliği ele alan başka bir araştırmaya rastlanmamıştır. Çalışma kapsamında fakülte açısından farklılık olup olmadığının incelenmesinin sebebi, affetmenin dini açıdan önemli bir unsur olmasıdır. Bu bağlamda İlahiyat Fakültesi'nin ders içeriklerinde affetmeyle ilişkili olarak hem Kur'an'da hem de Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarındaki affetme olgusu yer alması muhtemeldir. Bu dini içerikli dersleri alan öğrencilerin, affetmeyle ilgili öğrenmelerini tutum ve davranışlarına yansıtma eğilimi göstermesi beklenir. Fakat üniversite öğrencilerinin affediciliği ile ilişkili olarak gerçekleştirilen bu araştırmanın sonucunda, dini içerikli dersler alan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin affediciliklerinin, diğer fakülte öğrencilerinden daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin müfredatında her ne kadar affetmeye ilişkin içerikler yer alsa da bu öğrencilerin derste edindikleri bilgileri hayatlarına uygulama noktasında gayretli olmadıkları söylenebilir.

31 Küçüker, "Affetme, Affetmeme", 51.

2.5. Öznel dindarlık algısı değişkeni açısından affetme eğilimi

Tablo 5: Öznel dindarlık algısı değişkenine göre affedicilik ölçeği ANOVA testi sonuçları ve puan ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Öznel dindarlık algısı	Gruplararası	1030,787	2	515,393	10,198	,000*
	Gruplarıçi	22741,482	450	50,537		
	Toplam	23772,269	452			
						* p<,05
				N	Ortalama	
		Düşük		60	29,75	
Öznel dindarlık algısı		Orta		344	34,22	
		Yüksek		49	33,95	

Tablo 5'e göre öznel dindarlık algısı açısından gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (F=10,198; p<,05). (*Hipotez 5 doğrulanmıştır*). Yapılan Bonferroni testine göre 'orta' düzeyde dindar olduğunu ifade edenlerin puan ortalamaları, 'düşük' düzeyde olduğunu ifade edenlerin ortalamalarından anlamlı ölçüde yüksek çıkmıştır. Bunun yanında 'yüksek' düzeyde dindar olduğunu belirtenlerin puan ortalamaları, 'düşük' düzeyde dindar olduğunu ifade edenlerin ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır. Ayrıca kendisini 'orta' düzeyde dindar olarak algılayan grubun (ort.: 34,22) en yüksek puana ve 'düşük' düzeyde algılayan grubun (ort.: 29,75) ise en düşük puana sahip olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin affedicilikleri konusunda gerçekleştirilen bu çalışmada öznel dindarlık algısı açısından anlamlı düzeyde farklılıklara ulaşılmış; kendisini 'orta' düzeyde dindar olarak algılayanların affediciliğinin en yüksek olduğu ve kendisini 'düşük' düzeyde dindar olarak algılayanların affediciliğinin ise en düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Alanyazındaki ilgili çalışmalar incelenmiştir. Ayten'in³² affedicilik ve dindarlık konusunda yaptığı çalışmada genel dindarlık ile affetme arasında pozitif yönde ilişkilere ulaşılmıştır. Diğer yandan hem genel dindarlık hem de dindarlığın bilgi-ibadet boyutu ile affetme arasında pozitif yönde ilişkilere ulaşılmışken dindarlığın etki-davranış boyutu ile affetme arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca dindarlığın hem hata yapan kişileri affetmeyi desteklediği hem de intikam alma eğilimini azalttığı tespit edilmiştir. Ayten ve Ferhan'ın³³ üniversite öğrencileri üzerinde dindarlık, affedicilik ve hayat memnuniyetini araştırdığı çalışmada dindarlığın affediciliğin önemli bir göstergesi olduğu; dindarlık ile kişilerarası affedicilik arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Hem Tura'nın³⁴ hem de

³² Ali Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (209), 111-128.

³³ Ayten - Ferhan, "Forgiveness, Religiousness".

³⁴ Tura, *Dindarlık, Affetme ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi*, 83.

Ayten ve Tura'nın³⁵ dindarlık, affetme ve psikolojik iyi oluş ilişkisini incelediği çalışmada dindarlık ile affetme arasında olumlu ilişkilere ulaşılmıştır. Sayın'ın³⁶ yaptığı çalışmada kendini affetme ile olumlu dini başa çıkma arasında pozitif; olumsuz dini başa çıkma ile kendini affetme arasında negatif yönde 'çok zayıf' düzeyde ilişkiler tespit edilmiştir. Korkmaz'ın³⁷ çalışmasında ise affetme ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla alanyazında dindarlık ile affetme arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda dindar olmanın affedici olmayı desteklediği ortaya çıkmıştır. Üniversite öğrencilerinin affedicilikleri üzerinde yapılan bu çalışmada ise kendisini 'orta' düzeyde dindar olarak algılayanların affetme yönelimleri, diğer iki gruptan daha yüksek çıktığı için alanyazındaki araştırma sonuçlarıyla farklılaşmaktadır.

2.6. Aile dindarlık algısı değişkeni açısından affetme eğilimi

Tablo 6: Aile dindarlık algısı değişkenine göre affedicilik ölçeği ANOVA testi sonuçları ve puan ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Aile dindarlık algısı	Gruplararası	321,990	2	160,995	3,089	,046*
	Gruplarıçi	23450,279	450	52,112		
	Toplam	23772,269	452			
				N	Ortalama	
Aile dindarlık algısı				Düşük	29	31,20
				Orta	347	34,04
				Yüksek	77	32,53

* p<,05

Tablo 6'ya göre aile dindarlık algısı açısından gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (F=3,089; p<,05). (*Hipotez 6 doğrulanmıştır*). Bonferroni testi sonuçlarına göre en yüksek puana ailesini 'orta' düzeyde dindar olarak algılayan grubun (ort.: 34,04) ve en düşük puana ise 'düşük' düzeyde dindar olarak algılayan grubun (ort.: 31,20) sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla affetme konusunu ele alan bu çalışmada aile dindarlık algısı açısından anlamlı düzeyde farklılıklara ulaşılmıştır. Diğer yandan bu sonuçlara göre aile dindarlık algısı arttıkça affediciliğin arttığına ya da azaldığına ilişkin bir sonuç çıkarılamayacağı söylenebilir.

Bireydeki aile dindarlık algısının, onun affetme eğilimini etkileyip etkilemediği ile ilişkili olarak herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bununla birlikte ailesini algılama biçimi ile affetme arasındaki ilişkiye dair bir çalışmaya ulaşılmıştır. Güloğlu ve diğerlerinin³⁸ çalışmasında çocuklukta travma yaşamının affetme eğilimlerini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Birlikte yaşanan aile ve içinde yaşadığı sosyal çevre, bireyin kişilik oluşumunu doğrudan etkileyen iki temel katmanı oluşturur. İlk çocukluk döneminden başlayarak üniversite dönemini de içine alan gençlik dönemine kadarki süreçte, bu ilişkilerin ağırlığı daha fazladır. Yeni öğrenmelerin gerçekleşmesi

³⁵ Ayten – Tura, "Affetme ve Dindarlık, Hayat Memnuniyeti", 62.

³⁶ Sayın, *Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayış*, 97.

³⁷ Korkmaz, "Ölçülülük ve Aşkınlık Erdemi", 246.

³⁸ Güloğlu vd., "Çocukluk Çağı Travmalarının Tinsellik ve Affetme Üzerindeki Rolü", 309.

ve topluma entegrasyonun sağlanması için bireyin sosyal-duygusal-davranışsal ihtiyaçlarının öncelikle ailesi tarafından karşılanması ve ilerleyen yıllarda ise bu gereksinimlerin toplum tarafından giderilmesi gerekir. Aileye biçilen bu rol kapsamında pozitif veya negatif ilişkilerin olması, aile üyelerini doğrudan etkiler. Din tarafından desteklenen tutum ve davranışların sergilendiği bir aile ortamında büyüyen bir kişide daha olumlu yönelimlerin olması beklenir. Dolayısıyla dindar bir ailede büyüyen bir kişinin affediciliğinin yüksek olacağı söylenebilir. Fakat araştırma sonucunda aile dindarlık algısı arttıkça affediciliğin de arttığına dair bir bulguya ulaşamamıştır.

2.7. Dini inancının hayatına etkisi değişkeni açısından affetme eğilimi

Tablo 7: Dini inancının hayatına etkisi değişkenine göre affedicilik ölçeği ANOVA testi sonuçları ve puan ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Dini inancın hayatına etkisi¹	Gruplararası	1457,414	2	728,707	14,695	,000
	Gruplarıçi	22314,855	450	49,589		
	Toplam	23772,269	452			
						* p<,05
				N	Ortalama	
Dini inancın hayatına etkisi¹	Düşük			57	28,88	
	Orta			242	34,29	
	Yüksek			154	34,27	
¹ Dini inancınızın tutum ve davranışlarınız üzerindeki etkisi sizce ne düzeydedir?						

Tablo 7'ye göre dini inancının hayatına etkisi açısından gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (F=14,695; p<,05). (*Hipotez 7 doğrulanmıştır*). Yapılan Bonferroni testine göre dini inancının hayatına etkisini 'orta' (ort.: 34,29) ve 'yüksek' (ort.: 34,27) olarak ifade edenlerin ortalamaları, 'düşük' (ort.: 28,88) ifade edenlerinkinden anlamlı düzeyde yüksektir. Ayrıca dini inancının hayatına etkisi arttıkça affetme eğiliminin de arttığına ya da azaldığına dair herhangi bir veri elde edilememiştir fakat 'düşük' düzeyde olduğunu ifade edenlerin en düşük affetme eğiliminde olması manidardır.

Affetme ile dindarlık ilişkisine dair yapılan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Fox ve Thomas³⁹ araştırmasında affetme ile dindarlık arasında pozitif yönde ilişkiler tespit etmiştir. Davis ve diğerleri⁴⁰ dindarlık ile affedicilik, durumsal affetme ve kendini affetme ile pozitif yönde ilişkiler olduğuna ulaşmıştır. Avery⁴¹ de kendini affetme ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. İşcan'ın⁴² araştırmasında affetme ile olumsuz dini başa çıkma arasında negatif yönde ve olumlu

³⁹ Adam Fox – Trang Thomas, "Impact of Religious Affiliation and Religiosity on Forgiveness", *Australian Psychologist* 43/3 (2008), 175.

⁴⁰ Don E. Davis – Everett L. Worthington et al., "Research on Religion/Spirituality and Forgiveness: A Meta-Analytic Review", *Psychology of Religion and Spirituality* 5/4 (2013), 233-241.

⁴¹ Christi Marie Avery, *The Relationship Between Self-Forgiveness and Health: Mediating Variables and Implications for Well-Being* (University of Hartford Graduate Institute of Professional Psychology, Doctoral Dissertation, 2008), 58.

⁴² İşcan, *Psikolojik İyi Oluş Özellikleri*, 111.

dini başa çıkma ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Yine İşcan'ın⁴³ çalışmasında öznel dindarlık algısı açısından en yüksek düzeyde olan grubun diğerlerine göre daha affedici olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan Korkmaz'ın⁴⁴ çalışmasında affetme ile dini davranış arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamış ve Ayten'in⁴⁵ çalışmasında dinin etki-davranış boyutu ile affetme arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Dolayısıyla alanyazın incelendiğinde çoğu araştırmada dindarlık ile affedicilik arasında pozitif ilişkilerin olduğuna dair veriler elde edildiği görülür. Üniversite öğrencilerinin affediciliklerini konu edinen elinizdeki çalışmada dini inancının hayata etkisi açısından anlamlı farklılıklara ulaşılmış ve bu etki düzeyi ile affetme eğilimi arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. İki değişken arasında pozitif ilişkilere ulaşılması, beklenen bir durumdur. Çünkü Kur'an'da hem takvalı insanların öfkeleri ile başa çıktıkları ve insanları affettikleri belirtilir (Âl-i İmrân, 3/134) hem de Hz. Peygamber üzerinden inananlar, affetmeye yönlendirilir (A'raf, 7/206). Bu sayede inanan insanlar affetmeye teşvik edilmiş olur.

2.8. Beş vakit namaz kılma sıklığı değişkeni açısından affetme eğilimi

Tablo 8: Beş vakit namaz kılma sıklığı değişkenine göre affedicilik ölçeği ANOVA testi sonuçları ve puan ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Beş vakit namaz kılma sıklığı ²	Gruplararası	2535,941	4	633,985	13,375	,000*
	Gruplarıçi	21236,328	448	47,403		
	Toplam	23772,269	452			
						* p<,05
			N	Ortalama		
Beş vakit namaz kılma sıklığı ¹	Hiçbir zaman		23	29,08		
	Çok nadiren		36	28,88		
	Bazen		85	31,20		
	Genellikle		177	35,44		
	Her zaman		132	34,76		
² Beş vakit namazı hangi sıklıkla kılarırsınız?						

Tablo 8'e göre beş vakit namaz kılma sıklığı açısından gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (F=13,375; p<,05). (*Hipotez 8 doğrulanmıştır*). Yapılan Bonferroni testine göre beş vakit namazını 'genellikle' kılanların puan ortalamaları 'hiçbir zaman', 'çok nadiren' ve 'bazen' kılanlarınkinden anlamlı ölçüde yüksektir. Ayrıca en yüksek puana namazını 'genellikle' kılanların (ort.: 35,44) ve en düşük puana ise namazını 'çok nadir' kılanların (ort.: 29,08) sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca namaz kılma sıklığı arttıkça affetme eğiliminin de arttığı kısmen söylenebilir. Konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Ayten'in⁴⁶ çalışmasında dindarlığın bilgi-ibadet boyutu ile affetme değişkeni arasında pozitif yönde ilişkilere ulaşılmışken

⁴³ İşcan, *Psikolojik İyi Oluş Özellikleri*, 104.

⁴⁴ Korkmaz, "Ölçülülük ve Aşkılık Erdemi", 246.

⁴⁵ Ayten, "Affedicilik ve Din".

⁴⁶ Ayten, "Affedicilik ve Din".

Gök'ün⁴⁷ araştırmasında düzenli namaz kılanların, düzenli olarak namaz kılmayanlara göre daha affedici olduğu tespit edilmiştir. Bu iki çalışmanın aksine Korkmaz'ın⁴⁸ çalışmasında ise affetme ile dindarlığın ibadet boyutu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır. Affetmenin psikolojik iyi oluşla yakından ilişkili olduğu düşüncesinden hareketle Kimter'in⁴⁹ araştırmasında beş vakit namaz kılanların psikolojik iyi oluşu yordadığı ve namaz kılma ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla alanyazındaki çalışmaların genelinde namaz kılanların, bir diğer deyişle düzenli namaz kılanların daha affedici olduğuna yönelik göstergeler vardır. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmanın beş vakit namaz kılma sıklığı değişkeniyle ilgili sonuçları, alanyazındaki araştırma sonuçlarıyla büyük ölçüde örtüşmüş ve düzenli namaz kılanların affedicilik düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

2.9. Toplumun affedicilik algısı değişkeni açısından affetme eğilimi

Tablo 9: Toplumun affedicilik algısı değişkenine göre affedicilik ölçeği ANOVA testi sonuçları ve puan ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Toplumun affedicilik eğilimi³	Gruplararası	4581,089	2	2290,544	53,709	,000*
	Gruplarıçi	19191,180	450	42,647		
	Toplam	23772,269	452			
						* p<,05
				N	Ortalama	
Toplumun affedicilik eğilimi³	Düşük			130	38,50	
	Orta			195	32,26	
	Yüksek			128	30,66	
³ Ülkemiz toplumunun affedicilik bakımından sizce hangi düzeydedir?						

Tablo 9'a göre toplumun affedicilik düzeyi açısından gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (F=53,709; p<,05). (*Hipotez 9 doğrulanmıştır*). Yapılan Bonferroni testine göre en yüksek puana 'düşük' düzeyde affedici olduğunu belirtenlerin (ort.: 38,50) ve en düşük puana ise 'yüksek' düzeyde affedici olduğunu belirtenlerin (ort.: 30,66) sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca toplumun affedicilik eğilimi algısının düzeyi arttıkça bireyin affediciliği azalmıştır. Bu son derece ilginç bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Çünkü gençlerin toplumu algılama biçimi, onların topluma hem entegrasyonunu destekleyici hem de aitlik hissini artırıcı işlev görür. Bu durum bir yandan olumsuz yaşam olaylarına yönelik pozitif başa çıkma yöntemleri tercih etme eğilimini artırabilirken diğer yandan saldırgan davranışlar sergilemelerini ve düşmanca duygular beslemelerini önleyebilir. Tutum ve

⁴⁷ Hülya Gök, *Düzenli Namaz Kılanlarla Kılmayanların Affetme, Alçak Gönüllülük, Ruh Sağlığı ve Tinsel Deneyim Düzeylerinin Karşılaştırılması* (İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 72.

⁴⁸ Korkmaz, "Ölçülülük ve Aşknlık Erdemi", 246.

⁴⁹ Nurten Kimter, "Namaz ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", *EKEV Akademi Dergisi* 68 (2016), 325.

davranışlara etki eden bu durum, bireyin affedici olup olmasını etkiler. Buna göre sosyal bağlılığın intikam alma duygularını azalttığı söylenebilir.

Toplumsal algı ile ilişkili olan kavramlardan birisi sosyal bağlılıktır. Buna göre sosyal bağlılık düzeyi yüksek olanların, insani ilişkileri daha güçlüdür ve diğer insanlara daha fazla itimat ederler. Bu kişiler herhangi bir anlaşmazlık durumunda, empati yetenekleri sayesinde, karşıdaki bireyi affetmeye daha meyillidir. Pozitif başa çıkma stratejilerini daha fazla tercih eden bu kişiler, diğer insanlara karşı daha az intikam duygusu beslerler ve düşmanca duygulara daha az sahip olurlar. Bu durum affetme tutum ve davranışını sergilemelerini kolaylaştırır. Diğer yandan hem aile, yakın akraba ve arkadaşlardan oluşan yakın çevre hem de toplumdaki diğer bireylerden oluşan uzak çevre tarafından bireyin tutum ve davranışlarının onaylanması önemlidir. Toplum tarafından olumlu karşılanmayı sağlayan bu durum, bireyin dışlanmamasını sağlayarak ait olma hissini ve bağlılık duygularını artırır. Bu nedenle hem toplumdaki affetme düzeyini algılama biçimi, bireyin affetme eğilimini etkileyen bir husus olarak öne çıkar hem de sosyal destek algısını biçimlendirir. Bireyin kendisi ve yakın çevresi arasındaki her türlü etkileşim ile ilişkili olan sosyal destek de toplumun algılanmasına etki eder. Bu kapsamda hem Ysseldyk ve diğerlerinin⁵⁰ hem de McCullough ve diğerlerinin⁵¹ araştırmasında sosyal bağlılık düzeyleri arttıkça affetme düzeylerinin de arttığı ve intikam alma hissini affetmeyi olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Yakın çevrede ve uzak çevrede yaşadığı olumsuz yaşantılar, birey tarafından aşagılanma olarak algılanabilir. Homeostazisini (psikolojik iç gerilim sistemini dengelemeye yönelik girişimler) yeniden sağlama isteği, kişiyi intikam almaya iterek affetmekten alıkoyabilir. Ayrıca gelecekte benzer durumlarla karşılaşmamak için radikal eylemler sergilemeye ve şiddet düzeyi yüksek davranışlar ortaya koymaya iterek affetme tutum ve davranışı sergilemesini engelleyebilir. Bu kapsamda Satici'nin⁵² araştırmasında kendini affetme ve başkalarını affetme ile sosyal bağlılık arasında pozitif yönde ilişkilere ulaşılmıştır. Bayın'ın⁵³ sosyal destek ve affetme ilişkisine yönelik yaptığı çalışmada ise affetme eğilimi ile algılanan sosyal destek arasında pozitif ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Alanyazındaki araştırma sonuçlarında da hem affetmenin sosyal bağlılığa hem de sosyal bağlılığın affetmeye etki ettiğine dair eğilim vardır.⁵⁴ Dolayısıyla toplumsal bağlılığı az olan bireyler diğer insanlarla ilişkiler kurmaktan uzak durur ve bu durum da intikam alma yönelimlerini artırabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde toplumun affedicilik düzeyini yüksek

⁵⁰ Renate Ysseldyk - Kiberly Matheson - Hymie Anisman, "Rumination: Bridging a Gap Between Forgiveness, Vengefulness, and Psychological Health", *Personality and Individual Differences*, 42/8 (2007), 1577.

⁵¹ Michael E. McCullough - C. Garth Bellah et al., "Vengefulness: Relationships with Forgiveness, Rumination, Well-Being, and The Big Five", *Personality and Social Psychology Bulletin* 27/5 (2001), 605.

⁵² Satici, *Üniversite Öğrencilerinin Affetme*, 110.

⁵³ Bayın, *Ergenlerde Affetme ve Algılanan Sosyal Destek*, 41.

⁵⁴ Satici, *Üniversite Öğrencilerinin Affetme*, 141.

olarak algılayanların affetmeye daha meyilli olması beklenirdi fakat sonuçlar tam tersini göstermektedir.

SONUÇ

Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, onların affetme eğilimlerini çeşitli değişkenler (cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik durum, öğrenim görülen fakülte, öznel dindarlık algısı, aile dindarlık algısı, dini inancının hayatına etkisi, beş vakit namaz kılma sıklığı, toplumun affedicilik algısı) bakımından incelemektir. Betimsel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmadaki veriler, çeşitli yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören 453 öğrenciden elde edilmiştir. Yapılan normallik testine göre araştırma verileri normal dağılmış ve buna bağlı olarak bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar şunlardır:

-Affedicilik puanlarında cinsiyet açısından anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Buna göre erkeklerin affetme eğilimleri, kadınlardan daha yüksektir.

-Affedicilik puanlarında yaş açısından anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Buna göre "24 yaş ve üzeri" grubunun en çok affedici ve "20 yaş" grubunun ise en az affedici olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca genel olarak, yaş arttıkça affetme eğiliminin arttığı ortaya çıkmıştır.

-Affedicilik puanlarında sosyo-ekonomik durum açısından anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Buna göre sosyo-ekonomik durumu 'yüksek' olan grup, diğer gruplardan daha affedicidir. Ayrıca sosyo-ekonomik düzey arttıkça affetme eğiliminin de arttığı ortaya çıkmıştır.

-Affedicilik puanlarında öğrenim görülen fakülte açısından anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Buna göre diğer fakültelerin öğrencileri, ilahiyat fakültesi öğrencilerinden daha affedicidir.

-Affedicilik puanlarında öznel dindarlık algısı açısından farklılıklara ulaşılmıştır. Buna göre kendini 'orta' düzeyde dindar olarak algılayan grubun affediciliği en yüksek iken kendini 'düşük' düzeyde algılayan grubun affediciliği ise en düşüktür.

-Affedicilik puanlarında aile dindarlık algısı açısından farklılıklara ulaşılmıştır. Buna göre ailesini 'orta' düzeyde dindar olarak algılayan grubun affediciliği en yüksek iken ailesini 'düşük' düzeyde dindar algılayan grubun affediciliği ise en düşüktür.

-Affedicilik puanlarında dini inancının hayatına etkisi açısından farklılıklara ulaşılmıştır. Buna göre dini inancının hayatına etkisinin 'düşük' olduğunu ifade edenler en az affedicidir. Ayrıca dini inancın hayatına etkisi arttıkça affetme eğiliminin de arttığına ya da azaldığına dair herhangi bir veri elde edilememiştir.

- Affedicilik puanlarında beş vakit namaz kılma sıklığı açısından farklılıklara ulaşılmıştır. Buna göre beş vakit namazını 'genellikle' kılanlar; 'hiçbir zaman', 'çok

nadiren' ve 'bazen' kılanlarınkinden daha affedicidir. Ayrıca 'genellikle' namazını kılanlar en çok affedici iken 'çok nadiren' kılanlar ise en az affedicidir.

- Affedicilik puanlarında toplumun affedicilik algısı açısından farklılıklara ulaşılmıştır. Buna göre toplumun 'düşük' düzeyde affedici olduğunu belirtenler en çok affedici iken 'yüksek' düzeyde affedici olduğunu belirtenler en az affedicidir. Ayrıca toplumun affedicilik algısı düzeyi arttıkça bireyin affediciliği azalmıştır.

KAYNAKÇA

- Alpay, Aslı. *Yakın İlişkilerde Bağışlama: Bağışlamanın; Bağlanma, Benlik Saygısı, Empati ve Kıskançlık Değişkenleri Yönünden İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Asıcı, Esra. *Öğretmen Adaylarının Affetme Özelliklerinin Öz-Duyarlık ve Benlik Saygısı Açısından İncelenmesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Avery, Christi Marie. *The Relationship Between Self-Forgiveness and Health: Mediating Variables and Implications for Well-Being*. University of Hartford Graduate Institute of Professional Psychology, Doctoral Dissertation, 2008.
- Ayten, Ali. "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2009), 111-128.
- Ayten, Ali - Ferhan, Hamza. "Forgiveness, Religiousness, and Life Satisfaction: An Empirical Study on Turkish and Jordanian University Students". *Spiritual Psychology and Counseling* 1/1 (2016), 79-84.
- Ayten, Ali - Tura, Haitce. "Affetme ve Dindarlık, Hayat Memnuniyetini Nasıl Destekler?". *İslami İlimler Dergisi* 12/3 (2017), 27-54.
- Batık, Meryem V. - Bingöl, Tuğba Y.- Kodaz, Aynur F.- Hoşoğlu, Rumeysa. "Forgiveness and Subjective Happiness of University Students". *International Journal of Higher Education* 6/6 (2017), 149-152.
- Bayın, Ümit. *Ergenlerde Affetme ve Algılanan Sosyal Destek*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Bugay, Aslı - Demir, Ayhan. "A Turkish Version of Heartland Forgiveness Scale". *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 5 (2010), 1927-1931.
- Canatan, Ayşe - Sarıçam, Hakan- Biçer, Baykal. "Affediciliğin yaşamda anlam üzerindeki etkisi". *Felsefe, Eğitim ve Bilim Tarihi Sempozyumu* (12-14 Kasım 2015, Muğla).
- Çınar, Mehmet. "Maneviyat ile Saldırganlık Arasındaki İlişkide Merhamet ve Affediciliğin Aracı Rolü". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* /58 (2022), 105-115.
- Dağcı, Abdullah. *Huzurevi Yaşlılarının Manevi Gereksinimlerinin Belirlenmesi ve Değer Odaklı Manevi Bakım Programının Umut, Psikolojik İyi Oluş ve Tanrı Algısı Düzeyleri Üzerindeki Etkililiğinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Davis, Don E.- Worthington, Everett L. et al. "Research on Religion/Spirituality and

- Forgiveness: A Meta-Analytic Review". *Psychology of Religion and Spirituality* 5/4 (2013), 233-241.
- Fox, Adam – Thomas, Trang. "Impact of Religious Affiliation and Religiosity on Forgiveness". *Australian Psychologist* 43/3 (2008), 175-185.
- Girard, Michèle– Mullet, Etienne. "Forgiveness in Adolescents, Young, Middle-Aged, and Older Adults". *Journal of Adult Development*, 4 (1997), 209-220.
- Gök, Hülya. *Düzenli Namaz Kılanlarla Kılmayanların Affetme, Alçak Gönüllülük, Ruh Sağlığı ve Tinsel Deneyim Düzeylerinin Karşılaştırılması*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Güloğlu, Berna – Kararımak, Özlem – Emiral, Ekin "Çocukluk Çağı Travmalarının Tinsellik ve Affetme Üzerindeki Rolü". *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 17/4 (2016), 309-316.
- Holbrook, Mark I. – White, Melinda H. – Hutt, Michelle J. "The Vengeance Scale: Comparison of Groups and an Assessment Of External Validity". *Psychological Reports* 77/1, (1995), 224-226.
- İşcan, Hilal. *Psikolojik İyi Oluş Özelliklerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dini Başa Çıkma İlişkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kimter, Nurten. "Namaz ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme". *EKEV Akademi Dergisi* 68 (2016), 299-332.
- Korkmaz, Sezai. "Ölçülülük ve Aşkınlık Erdemi: Affetme, Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 20/1 (2020), 240-252.
- Küçükler, Deniz. *Affetme, Affetmeme, Bilişsel Esneklik, Duygu Düzenleme ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Lawler-Row, Kathleen A.– Piferi, Rachel L. "The Forgiving Personality: Describing A Life Well Lived?" *Personality and Individual Differences* 41/6 (2006), 1009-1020.
- Lawler-Row, Kathleen A. – Younger, Jarred W. – Piferi, Rachel L. et al.. "A Change of Heart: Cardiovascular Correlates of Forgiveness in Response to Interpersonal Conflict". *Journal of behavioral medicine* 26 (2003), 373-393.
- Maltby, John - Macaskill, Ann – Lize Day. "Failure to Forgive Self And Others: A Replication and Extension of The Relationship Between Forgiveness, Personality, Social Desirability and General Health". *Personality and Individual Differences*, 30/5 (2001), 881-885.
- McCullough, Michael E. – Bellah, C. Garth et al. "Vengefulness: Relationships With Forgiveness, Rumination, Well-Being, and The Big Five". *Personality and Social Psychology Bulletin* 27/5 (2001), 601-610.
- Oral, Tuncay. *Üniversite Öğrencilerinin Affetme Düzeylerinin Öz-Anlayış, Kişilerarası Hataya İlişkin Ruminasyon ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Rijavec, Majda– Jurčec, Landa– Mijočević, Ivana. "Gender Differences in The Relationship Between Forgiveness and Depression/Happiness". *Psihologijske*

- Teme* 19/1 (2010), 189-202.
- Sarıçam, Hakan- Akın Ahmet. "Affedicilik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması". *HAYEF Journal of Education* 10/1 (2013), 37-46.
- Satıcı, Seydi Ahmet. *Üniversite Öğrencilerinin Affetme, İntikam, Sosyal Bağlılık ve Öznel İyi Oluşları: Farklı Yapısal Modellerin Denenmesi Üzerine Bir Araştırma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Sayın, Mine. *Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayış, Kendini Affetme ve Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişkiler Örüntüsü: Bir Yol Analizi Çalışması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Sezgin, Esin - Yağcı, Filiz - Doğan, Duygu A. "Üniversite Öğrencilerinin Empati Becerileri, Affetme Eğilimleri ve Aile Bütünlük Duygusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Toplum ve Sosyal Hizmet* 32/4 (2021), 1305-1324;
- Şahin, Meryem. *Affedicilik ile Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Şentepe, Ayşe. *Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Thompson, Laura Yamhure - Snyder, Charles R.- Hoffman, Lesa et al. "Dispositional Forgiveness of Self, Others, and Situations". *Journal of Personality* 73/2 (2005), 313-360.
- Toussaint, Loren L. et al. "Forgiveness and Health: Age Differences in a US Probability Sample". *Journal of Adult Development* 8 (2001), 249-257.
- Tura, Hatice. *Dindarlık Affetme ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Walker, Donald F.- Gorsuch, Richard L. "Forgiveness Within the Big Five Personality Model", *Personality and Individual Differences* 32/7 (2002), 1127-1137.
- Yıldırım, Asiye *Bağlanma Stilleri İle Bağışlama Arasındaki İlişkide Sorumluluk Yüklemelerinin Aracı Rolü*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Yıldız, Hatice V. *Genç Yetişkinlerde Kişilerarası İlişkiler ile Bilişsel Çarpıtmalar Arasında Affetmenin Aracı Rolü*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Ysseldyk, Renate - Matheson, Kiberly - Anisman, Hymie. "Rumination: Bridging a Gap Between Forgiveness, Vengefulness, and Psychological Health". *Personality and Individual Differences*, 42/8 (2007), 1573-1584.